

IN MEMORIAM

HÜVASTI, JUHAN PEEGEL!

19. V 1919 – 6. XI 2007

Kalju Suure foto.

2007. aasta 6. november viis üle Toonela jõe suurde vaikusesse Juhan Peegli.

Juhan Peegel oli ennekõike helge inimene, kellest kiirgas inimlikku soojust ja mõistmist. Kuid samas oli ta ka üks meie kultuuri suurmeestest, kes armastas oma maad ega väsinud kunagi uskumast selle kasvu- ja loomejõudu. Ta väärtustas meie talupojakultuurist pärinevat ürgpõhja, kutsus kogu oma elutööga seda tunnistama ning selle üle uhke olema.

Sündinud pere kuuenda lapsena vanas Saaremaa Uuemõisa (hiljem Põide) valla Reina talus, milles oli sajan-deid elatud ja Saaremaa kehva põldu haritud, sai ta kodust kaasa austuse oma lähedaste, maa, mere ja raske töö vastu.

Juhan Peegel õppis Uuemõisa algkoolis ja aastatel 1933–1938 Saaremaa Ühisgümnaasiumis. 1938–1939 töötas ta Saaremaa ajalehe Meie Maa toimetuses, tehes seal noorima toimetuse liikmena kõike: ta kirjutas sõnumeid Saaremaa ühispiimatalituse tööst ja kalapüügist, valis, lõikas ja sobitas oma ajalehte välis- ja siseriiklikke sõnumeid kesklehtedest Postimees, Uus Eesti ja Päevaleht, kirjutas joonealust ilukirjandust ja isegi mõned juhtkirjad. Ta läks ajalehte tööle, et teenida raha ülikooliõpinguteks. See töö õpetas teda nägema elu ja kasutama sõna. 1939. aasta septembris läks Juhan Peegel ajateenistusse Eesti Vabariigi sõjaväkke. Eesti sõjaväest viidi ta nagu paljud teised eesti poisid 1940. aastal üle Punaarmeele. Selle 22. laskurkorpuse koosseisus osales ta lahingutes looderindel. Pärast haavatasaamist, haigust ja Uurali tööpataljoni oli Juhan Peegel luuraja, topograaf ja jaokomandör 625., 779. ja 23. suurtükiväepolgus.

Sõjast tuli Juhan Peegel tagasi siiski „ühes tükis”, nagu ta ise armastas öelda, taskus märkmik, milles kõrvuti sõdurifolkloori ja sõnavaraga pliiatsiga kirjutatud read, mis aitasid ellu jääda. Selle märkmiku võttis ta viimastel aastatel sageli välja ja ta ei pidanud märkmiku kustuvast kirjast lugema ühtegi rida, sest iga sõna nendest ridadest oli tal peas.

Alles 1946. aastal algasid Juhan Peegli kauaoodatud ülikooliõpingud ning temast sai Tartu Riikliku Ülikooli ajaloo-keeleteaduskonna üliõpilane. Paralleelselt õpingutega asus Juhan Peegel tööle ajalehe Edasi kirjandusliku

kaastöölise ja varsti juba kultuuriosakonna juhatajana. Aeg oli karm, sest tööd ja leiba oli vaja, kuid õhku vaimseks vabaduseks ja loominguks ei olnud. 1951. aastal, kui Juhan Peegel lõpetas ülikooli, astus ta aspirantuuri eesti keele kateedri juures. Samal ajal alustas ta ka oma õppejõutegevust. Just eesti keele uurimises ja õpetamises leidis ta nii vajalikku vaimset pinget ja rahuldust. Ta armastas eesti keelt, selle sügavust, kõla ja ilu. Koos Arnold Kase, Heino Ahvena ja Huno Rätsepa-ga töötas Juhan Peegel väljaande „Johannes Voldemar Veski keelelisi töid” koostamisel ja toimetamisel (ilmus 1958). Juhan Peegel oli ka üks neist, kes oli tegev sisuliselt aegumatu teose „F. R. Kreutzwald. Kalevipoeg. Tekstikriitiline väljaanne” koostamisel (I osa 1961; II osa 1963). Tema jaoks oli eriline võlujõud eesti rahvalauludes, mille uurimisele ta viiekümnendatel aastatel keskenduski ning juba 1954. aastal kaitses ta kandidaadiväitekirja „Eesti regivärsside keele morfoloogia” (ilmunud trükist 2006. aastal pealkirjaga „Eesti vanade rahvalaulude keel”). Kandidaaditöö põhjal valmis monograafia „Eesti regivärsilise rahvalaulu keelest” (1961, 2. trükk 1966). 1955. aastal valiti Juhan Peegel eesti keele kateedri dotsendiks.

Juhan Peegel on rääkinud, et kui ta oli ajaloo-keeleteaduskonna dekaan (aastatel 1964–1967), põgenenud ta ametiga kaasnevate ebameeldivate kohustuste eest tema jaoks hoopis armsamasse, aga ka põnevamasse kohta: Kirjandusmuuseumi rahvaluule arhiivi. Sealses rahus ja vaikusel uuris ta regivärsilist rahvalaulu ja selle sõnavara. Sõnastik „Nimisõna poeetilised sünonüümid eesti regivärssides” on ühtaegu terviklik uurimus ja uute uurimistee-made püstitus. See ilmus viies jaos 1982–1991 (kordustrükk 2004).

Kuigi Juhan Peegel hindas ja armastas eesti keelt ning rahvaluulet, ol-

les ka neis valdkondades edukas uurija ja armastatud õppejõud, oli osa tema hingest endale võitnud ajakirjandus. Ta kinnitas, et Eesti ajakirjandus on rahvaajakirjandusena üks maailma vanemaid ja et Otto Wilhelm Masing, Johann Voldemar Jannsen ja teised eesti-keelse ajakirjanduse loojad tegid oma väljaannetega ära uskumatult suure töö eesti rahvuse kultuurrahvaks saamisel. 1957. aastal ilmus Loomingu Raamatukogus Peegli koostatud valimik satiirilisi ja humoristlikke palu varasemast eesti ajakirjandusest „Vanaisade vahelugemisi”. Järgmisel aastal ilmus tema koostatud valimik XIX sajandi lõpu ajakirjanduses avaldatud huumorist ja satiirist pealkirja all „Maamees naerab” ning 1959. aastal kogumik „Saksad surevad, mõisad põlevad”. Selle omanäolise ja Eesti ajakirjanduse ajalugu tutvustava sarja lõpetas Ernst Jolli, Richard Janno, Tõnis Braksi ja Evald Jalaku Eesti Vabariigi aegses ajakirjanduses ilmunud loomingu põhjal koostatud kogumik „Naer pole ainult naljaasi” (1961).

Ma arvan, et Juhan Peegli enda armastus vana hea eesti ajakirjanduse vastu oli üks neid hoobasid, mis viisid ta selleni, et ta võttis ette ja alustas sel võrdlemisi trööstitul ajal eesti oma ajakirjanduse õpetamist. 1954. aastal hakkati Juhan Peegli algatusel ja eestvedamisel eesti filoloogia õppekava alusel ette valmistama ajakirjanduse alal töötajaid. Nimetust „ajakirjanik” ei saanud veel kasutada, sest iseseisvat õppekava meile Moskvast ei lubatud. Omakeelset ajakirjandusõpetust polnud tollal (ja veel pikka aega) mitte üheski teises liiduvabariigis. Oluline ei olnudki ju see, millist ametinime lõpetajad kandsid, kas „toimetaja” või „filoloog”, oluline oli see, et eesti keeles ilmuvatesse ajalehtedesse, ka rajoonilehtedesse, said tööle kõrgharidusega inimesed, kes olid ajakirjandust õppinud Tartus, mitte Moskvast.

Vajadusest õpetada ja koolitada ajakirjanikke kasvas omakorda välja vajadus õppematerjali järele. 1963. aastal ilmus Juhan Peegli koostatud ja toimetatud käsiraamat „Žurnalistika. Tööjuhendid žurnalistika eriala kaugõppijaile”. 1964. aastal alustas Peegel kõikidele ajakirjanduse õppijaile mõeldud õppematerjalide väljaandmisega, koondades värskeimad uurimused ja diplomitööd uueks väljaandeks „Fakt. Sõna. Pilt. Artikleid ja uurimusi ajakirjanduse ajaloo, teooria ja praktika alalt”. 1965. aastal ilmus Juhan Peegli koostatud lühiülevaade teiste riikide ajakirjandusest „Rotatsioonimasinad mürisevad...”. 1966. aastal ilmus esimene ane teisest tänaseni ilmuvast sariväljaandest „Eesti ajakirjanduse ajaloo”. See, et alustati eimillestki ja jõuti oma õppekavaga iseseisva ajakirjandusosakonna loomiseni 1979. aastal, on saavutus, mille ettevalmistamiseks tehtud töö suurust ja ulatust teadis ainult Juhan Peegel ise. Küll oli teada, et kui iseseisva osakonna loomine oli pea-aegu käeulatuses, kaitses Juhan Peegel 1973. aastal Moskva Riiklikus Ülikoolis ka doktorikraadi teemal „Eesti ajakirjanduse algusperiood 1766–1857”, et osakonnal oleks doktorikraadiga juhataja. 1976. aastal valiti Juhan Peegel Tartu Ülikooli professoriks.

Ajakirjandusosakonna esimesele lennule, kes alustas õpinguid 1976. aastal ja lõpetas 1981. aastal elukutsega „ajakirjanik”, oli Juhan Peegel ka kursuse juhendaja. Ajast tulenevalt pidi juhendaja kontrollima meie osalemist õppetöös ning eelkõige pidi ta valvama meie poliitilise ja moraalse kujunemise järele. Seda kõike tegi ta juhanpeegellikul moel: kui ta ka pidi meile mingeid pahandustejärgseid (ja neid meil muidugi oli) õpetussõnu lausuma, siis rääkis ta esiisade tööst, maailma elu mõistmisest või hoopis sellest, kui oluline on see, et su kõrval oleks truu sõber. Kui ta pidi jõululaupäeva õhtul tulema ühis-

elamusse kontrollima, kas me jõulused ei tähistata, siis istus ta ühiselamu fuajees, kust me teda siis kõik kordamööda püüdsime oma tuppa meelitada. Ta ei rääkinud meiega palju, sest talle ei meeldinud esineda, kuid me kõik teadsime, et ta on meie jaoks olemas, kui meil teda tõesti vaja on. Siis seisis ta meie eest nagu müür ja me tundsim end kaitstuna. Piisas vaid ühest tema tavalise muheduseta pilgust, kui sa oleksid parema meelega maa alla vajunud... Tema manitsevaid sõnu polnud vajagi.

Juhan Peegel ei tahtnud kunagi olla liider. Sõna „arvamusliider” oli talle suisa vastumeelne. No, mida ikka liiderdada nende arvamustega. Las neid olla palju, siis on ikka parem ja kindlam, küll elu ise parima välja valib, oli ta seisukoht.

Paljude teenitud tunnustuste (1977 – Eesti Teaduste Akadeemia korrespondentliige, 1979 – teeneline teadlane, 1977 – F. Tuglase novellipreemia novellile „Väekargajad”; 1980 – Nõukogude Eesti kirjanduspreemia fragmentaariumile „Ma langesin esimesel sõjasuvel”; 1998 – EV riiklik preemia elutöö eest jt) kiuste jäi ta ikka ja alati muhedaks Juhan Peegliks. Igasuguste kiituste ja meelituste suhtes oli ta kurt ja ükskõikne.

Juhan Peegel uskus suure, järelejätmatu, visa töö vajalikkusesse. See usk nagu ka tema puhas ja kõigutamatu inimlikkus peegeldub tema loodud ilukirjanduses. 1964. aastal ilmunud „Saaremaa motiive. Pilte ja mõlgutusi” oli mitte ainult värske sõnaga Saaremaa-raamat, vaid selle lühikestes palades on kirjas lihtsate ja ilusate asjade väärtus. „Üks kaunis jutu- ja õpetuse-raamat” (1966) ja „Lühikesed lood” (1970) on ühtaegu nii tundelised matkad kui ka õpetlikud jutud. Avaldanud veel mitme kogumiku jagu jutustusi ja novelle – „Kaks lühikest lugu” (1972), „Kolm tahedat lugemist” (1973; H. D.

Rosenstrauchi varjunime all), „Teed ja ristteed” (1976) –, kirjutas Juhan Peegel raamatuks ka oma elu raskeima perioodi, sõja-aastad. Fragmentaarium „Ma langesin esimesel sõjasuvel” ei ole raamat mitte ainult sõjast, vaid enne- kõike inimesest ja raskest unustamisest. Osa Juhan Peegli ilukirjanduslikust loomingust on ilmunud kogumikuna „Tuli koduaknas. Valitud teosed” (1979).

Kui lõppes XX sajand, valiti Juhan Peegel rahva poolt nende saja inimese hulka, kelle elu, sõna ja tegu hinnati Eesti kultuuri hoidjaks ja mõjutajaks. Ja kuigi ta peaaegu kunagi sellest ei rääkinud, oli see talle oluline, sest ta hindas seda kui tunnustust oma kodu-

le, oma töökaaslastele, oma sõpradele ja sugulastele. Kõikidele nendele headele inimestele, kellega elu oli teda pikemaks või lühemaks ajaks teekaaslasteks teinud.

Paljud õpetussõnad lähevad meelest ja ununevad. Kuid kunagi ei lähe meelest Juhan Peegli helge kuju, mis kogu oma olemusega sisendas, et „armastus elu ja inimeste vastu võib olla ka nii üliväga loomulik ja lihtne, et nagu ei oskakski talle seda suurt nime anda” (J. P e e g e l, Armastusest, 1968).

KRISTA ARU